

Polítiques Culturals Noves per a un Futur en Democràcia?

Toni Gonzàlez¹

Escena Internacional BCN

Qui mai no ha fet el comentari de la sort que tenim els catalans de viure en una terra on la climatologia és tan benèvola, de l'avantatge en qualitat de vida que tenim sobre els països del Nord, sempre núvol, on sembla que el cel t'ha de caure al damunt. De vegades fem la broma del número de suïcidis que pateixen aquests "Bàrbars del Nord" que no saben viure i del bé que estem nosaltres. Però, també, tothom ha fet el comentari de les bones infraestructures culturals que tenen, dels alts pressupostos en cultura i dels seus projectes innovadors, ja no aquest "Bàrbars del Nord" sinó aquests pobles savis amants de la cultura i de l'art.

Dues cares d'una mateixa moneda. Per un costat l'orgull de tenir el que tenim i de ser el que som, d'altra, el complex, l'avergonyiment per no haver tingut mai el seu nivell de desenvolupament ni la sensibilitat de tenir cura del patrimoni i la creació contemporània. La reacció, per assemblem-nos una mica més als veïns del Nord (en el terreny cultural, per suposat) ha estat copiar els seus models de desenvolupament i, al mateix temps, menysprear la nostra realitat cultural.

El cert és que aquesta climatologia benèvola que gaudim ha propiciat una cultura d'ús de l'espai públic. Al Mediterrani, com als altres països càlids del món, l'espai públic no és simplement lloc de pas, és el lloc a on la gent es troba per gaudir i formar una xarxa complexa d'interrelacions. Si considerem que una de les activitats que realitzen els pobles en comunitat

¹ Article cedit per l'autor per a la seva publicació al Butlletí APGCC n° 34 Octubre 2005.
Membre de la Junta de l'APGCC

és la participació en activitats artístiques, el carrer ha estat, en la nostra cultura mediterrània, també l'espai per a les arts. Malauradament, el seguiment dels models dels països freds i la mercantilització de la cultura ha provocat que el fet artístic s'hagi limitat als espais tancats, pagant una entrada i, en definitiva, quedi reduït a una minoria il·lustrada i amb suficient capacitat econòmica .

Cal dir que sempre ha existit un art per les minories i un altre de popular però, a l'actualitat, el concepte "art" se l'han apropiat els que fan una activitat més dirigida a minories que a l'adreçada a la majoria de la gent, ara ja no considerat art sinó cultura de masses, de l'entreteniment o, fins i tot, tradició.

Però potser cal deixar de banda la història i mirar amb optimisme la nostra societat contemporània per esbrinar quins són a l'actualitat els corrents artístics populars. En aquest context, apareixen multitud de propostes noves que genuïnament poden ser considerades arts populars del segle XXI, que donen respostes a preguntes que ens fem a diari tot mirant la societat que ens envolta: quina és la materialització artística dels moviments socials contemporanis? quins són ara els veritables contestataris? es pot considerar art el que fan els joves pintant els carrers? quin és el paper que juguen les cultures noves aportades per l'actual corrent migratori? i tantes preguntes a les que no trobem resposta però que ens amoïnen en intuir que ha d'haver alguna cosa més fora de l'ensopit món de la creació artística actual.

Els moviments emergents de les ciutats

Les ciutats estan vives, canvien, evolucionen, produeixen iniciatives noves mentre d'altres moren. Son sistemes dinàmics en constant evolució. Nous moviments culturals s'afegeixen als ja consolidats; els transformen; els modifiquen, els sobrepassen per implantar d'altres diferents.

Com a part de la cultura els moviments artístics segueixen les mateixes regles. La majoria neixen fora dels circuits institucionals i apareixen com a

reflex dels nous conflictes i de la necessitat d'expressar-se les comunitats dissidents. Els moviments juvenils acostumen a ser l'avantguarda de la renovació dels llenguatges artístics populars. Però no només són aquests; en la història han tingut també una influència cabdal els immigrants que aporten les seves manifestacions artístiques a les ja existents.

Tota aquesta agitació i riquesa renovadora no participa de la cultura dominant i no utilitza els canals que la societat ha previst per als seus propis moviments. Es desenvolupa pels seus propis mitjans i és ressò del que podem anomenar cultures del carrer que en un sentit metafòric, i real en els països de clima benigne, neix i es desenvolupa a l'espai públic, l'únic lloc comú a l'abast de tothom.

En aquests moments a Catalunya podem trobar aquest moviments emergents a les parets de les obres, als barris d'immigrants del centre i de la perifèria, als barris on es concentren els joves, a les manifestacions per la pau, etc. Grafitty, Hip Hop, percussions, músics de carrer, accions anti-sistema, etc. són resultat de les noves cultures que es materialitzen en propostes artístiques diferents, trencadores amb l'ordre establert.

La proposta artística del carrer modifica la cultura establerta en major o menor grau segons aquesta es deixi contaminar, segons si aquesta està oberta a les inquietuds que està vivint la societat en el moment en que es produeix. Quan la cultura oficial està tancada, és sectària i corporativista, la influència de les cultures del carrer tarda en ser reconeguda.

Les institucions públiques tenen una gran responsabilitat en fer que aquest cabal cultural no es perdi i pugi ser aprofitat. En realitat, els que més donen suport i treuen profit dels nous moviments culturals són les indústries culturals i de la moda en un procés que, en la recerca de més i més audiència, acaba per homogeneïtzar-los i banalitzar-los eliminant tota la seva càrrega transgressora.

L'acceptació de la contestació per part de les institucions públiques mostra del nivell de maduresa de la democràcia

A les institucions públiques i, en general, a la societat establerta, els incomoda els moviments alternatius ja que qüestionen el mateix poder i la societat dominant. Els artistes no assimilats pel sistema realitzen la labor que els hi és pròpia i posen de relleu les contradiccions de la societat.

Les societats on la democràcia està més desenvolupada, la contestació a nivell artístic està contemplada i respectada i, a la fi, assimilada. Si la democràcia no està suficientment desenvolupada, la contestació és perseguida, estigmatitzada i relegada a perpetuïtat.

En aquest punt sorgeix la polèmica centrada en que els corrents culturals que són absorbits pel poder dominant acaben devaluats i mercantilitzats. Ben cert, però en aquest procés ja han contribuït a renovar la creació artística i substituir els creadors de la generació anterior que han perdut impuls creatiu. D'aquesta manera una nova generació transgressora estarà demanant als últims el seu lloc en el món artístic. Aquest procés dinàmic ha d'estar garantit per mantenir viva la creativitat en base a les aportacions que fa la societat en la seva evolució.

Nous espais per a la creació artística a Europa

Els nous col·lectius d'artistes s'agrupen, es protegeixen i lluiten per trobar els seus espais de treball. Un dels moviments més actius a Europa és el d'ocupar antics espais en desús per utilitzar-los com a llocs de treball. Antigues fàbriques, magatzems industrials, escoles, etc. són utilitzats per col·lectius d'artistes joves com espais de creació artística i, en alguns casos, per l'exhibició, no convencional, de les seves obres.

Aquest moviment, que no és nou però ha reviscut darrerament amb força, ha tingut a França un fort suport de les institucions públiques. Les jornades que es van realitzar a Marsella al febrer de 2002 sobre el "Nous Territoris

de l'Art" han estat punta de llança per a la reflexió i el reconeixement institucional d'aquest moviment.

Les "Friches" a França, els "Broedplaats" a Holanda o els "Breeding Places" al Regne Unit són només la punta del iceberg d'una cultura alternativa que veu en l'actual moviment Okupa a Catalunya la seva expressió més radical i independent.

La creació escènica a Europa

Els governs del Nord d'Europa han fet definitivament l'aposta per les arts escèniques contemporànies nascudes als anys vuitanta. Es subvencionen les noves tendències, els festivals i les programacions de risc. Així, s'han desenvolupat llenguatges escènics nous basats en el cos, el moviment, l'audiovisual i la tecnologia digital, així com la seva interacció o interdisciplinarietat. Parlant en termes molt genèrics, s'ha generat una cultura visual basada més en l'impacte sensorial que en el discurs i la narració intel·lectual.

En aquest context, països com el Regne Unit, Holanda o França han assumit, en igualtat de condicions, el suport a les arts populars contemporànies com a part integrant de les noves disciplines artístiques.

Al nostre país s'ha mantingut majoritàriament el suport als llenguatges artístics basats en el text i, gràcies a la tenacitat i la extraordinària vitalitat creativa de la dansa, aquesta ha aconseguit fer-se un lloc en l'escena catalana i, sobretot, europea. Però per cap lloc es veu una esclatxa que apunti cap a una ajuda als nous llenguatges populars. Un festival tan significatiu a Catalunya com és el Grec segueix un model que ni el d'Avignon (en el qual sempre s'ha emmirallat) sustenta ja des de fa molts anys. La seva programació no s'ha permès un gest per anar a l'encontre de la majoria de la població de Barcelona. Si exceptuem casos tant particulars com Dies de Dansa o, ara, In Motion, cap proposta té la voluntat d'incidir directament dins l'espai públic dels ciutadans. El seu pressupost va dirigit als mateixos directors, empreses i llenguatges escènics, i a les propostes

convencionals de sempre. El mateix s'hauria de dir sobre els nous teatres emblemàtics com el Teatre Lliure i el Teatre Nacional. Tots aquests s'emporten la part més gran del pastís que les institucions públiques dediquen a la cultura escènica.

Mirant la plaça de la Ciutat del Teatre, la polèmica sobre el futur del Mercat de les Flors o l'escalinata que condueix al "temple" del Teatre Nacional om pot constatar com de lluny estan els nostres principals teatres de la sensibilitat de la majoria. Com es manté encara la diferència entre la cultura popular i la cultura de l'elit.

Un altra vegada Europa ens ha pres l'avantatge programat teatres i festivals que barregen actuacions d'interior, a l'aire lliure i a espais no convencionals; espectacles per a grups majoritaris de població i espectacles innovadors per a grups minoritaris. La majoria de festivals d'estiu utilitzen aquest model, especialment Holanda i Flandes on les produccions es caracteritzen per estar pensades per l'espai públic on s'han de representar (site-specific). Com a exemple cal destacar el festival d'estiu d'Amberes, Zomer van Antwerpen, model a seguir pels nostres festivals. Bèlgica, Holanda i, sobre tot, Anglaterra són bons exemples de com s'està integrant, a les polítiques culturals, la creació contemporània amb la majoria de la població sense menyscar la qualitat ni banalitzant els continguts.

Una ciutat com Barcelona, que periòdicament viu moviments socials al carrer de projecció mundial, no es mereix que la producció escènica mantingui una política tant separada dels autèntics moviments culturals que sorgeixen al seu interior. Tampoc no es mereix que els festivals i les programacions mantinguin una línia tan antiquada, i que la presència i el coneixement de l'actualitat internacional (Europea) estigui reduïda a quatre noms que, casualment, ben poc representen als nous moviments escènics europeus.

La democratització cultural i la recerca de nous públics

Un dels temes que més preocupa a les institucions públiques en dissenyar les polítiques culturals és el fer arribar el consum de cultura a la majoria de la població. Omplir els teatres, vendre llibres, l'assistència als museus, etc. es considera el més important indicador de l'èxit o fracàs de les polítiques culturals. El desencís és enorme quan s'observa que aquestes dades varien molt poc d'un període a d'altre i, en cas d'augmentar, es tracta de la mateixa gent que ha millorat la seva taxa d'assistència. Els exclosos de l'oferta cultural pública són a l'Europa occidental més del 50% de la població.

La política de creació de grans equipaments culturals y circuits de presentació de l'oferta cultural ha estat dirigida a ordenar i donar sortida a la creació artística per als que ja son consumidors de la cultura, amb el supòsit que servirà de pol d'atracció per als que no hi participen. Tot i que comprovant l'erroni d'aquesta suposició, els poders públics no han reaccionat d'una manera efectiva per trobar la clau del fracàs de les polítiques culturals.

Les propostes que fan els grans equipaments, separades de la majoria de la societat, lligades als grans aparadors culturals, són contraposades a la "cultura de proximitat". Aquesta té lloc allà on la gent hi viu, als barris, comarques, pobles, i es realitza conjuntament amb la gent, contant amb la seva participació.

Actualment la cultura de proximitat s'engloba dins de les "polítiques socials" i es caracteritza per disposar de pressupostos mínims, en relació als pressupostos dels grans aparadors culturals, i per una visió de la cultura i de l'art mancada d'exigència, de risc i de recerca. Però, sobre tot, considera el fet social per damunt del fet artístic, el qual instrumentalitza, i d'aquesta manera els resultats artístics perden valor davant temes tant importants com la "cohesió social" o la "integració"

Cal una redefinició de conceptes com "cultura" u "oferta cultural" i lligar el treball artístic a les polítiques de proximitat, de manera que la creativitat sorgeixi de la col·laboració entre els creadors contemporanis i els moviments populars. Paral·lelament caldrà donar a la "qualitat" un significat diferent, més lligada als processos creatius particulars que a un marc formal definit per un grup reduït de crítics o teòrics de l'art.

Un article de Michel Guerrin i Emmanuel de Roux, publicat a Le Monde el 3/05/2002, després de la hecatombe socialista a les darreres eleccions presidencials franceses i l'ascens de l'extrema dreta, reflexiona sobre aquests fets valorant què cal fer quan les polítiques culturals no han frenat l'ascens d'una societat reaccionaria. Demana un canvi radical a les polítiques culturals iniciades per André Malraux i Jack Lang als quals fa responsables de la inhibició cultural que es produeix a la societat francesa.

Cultura popular contemporània vs cultura elitista. Cultura tradicional conservadora vs cultura contemporània modernitzadora

En el context de les polítiques de proximitat són moltes les activitats que es poden dur a terme a les nostres ciutats per vincular la creació contemporània a la cultura popular. A un país com el nostre, ple de manifestacions tradicionals amb molta participació popular, implicar els artistes a col·laborar amb els col·lectius i institucions organitzadores d'aquestes manifestacions ha de ser una de les prioritats.

Un exemple de participació d'artistes contemporanis en manifestacions populars es pot trobar en les darreres Cavalcades de Reis de Barcelona. El disseny i la producció d'aquestes Cavalcades es va realitzar conjuntament amb cinc companyies de teatre i dansa. Del voltant de les 1.000 persones que van participar, la quarta part eren artistes professionals i la resta voluntaris. El resultat d'aquest maridatge entre cultura tradicional i art contemporani, entre artistes professionals i voluntaris amateurs, va ser un intent per una Cavalcada diferent, modernitzadora, per transformar vells estereotips estètics en d'altres adaptats a les exigències del món actual.

Aquest exemple es pot extrapolar a d'altres manifestacions tradicionals tipus Festes Majors, Carnavals i noves manifestacions populars com poden ser Parades, Raves o festivals de música.

La internacionalització de la cultura i el respecte a la identitat

En un món globalitzat, el sector cultural no ha de ser aliè al coneixement i a la col·laboració amb d'altres artistes i professionals que realitzen activitats similars a d'altres països i cultures del món.

Una mirada general als països europeus ens permet observar que els que tenen una forta tradició democràtica (els països del Nord) desenvolupen models diferents respecte als països històricament autoritaris i jerarquitats (els països del Sud). Les mentalitats obertes i les cultures tolerants, la curiositat i l'obertura cap a l'exterior, les estructures flexibles i l'absència de corporativisme, són producte d'anys de respecte a la diversitat i d'haver après a compartir els destins conjuntament.

L'absència de curiositat, el rebuig al diferent, que en molts casos es utilitza simplement per reafirmar-nos, és contrari a una actitud oberta que pot ajudar a millorar-nos. El corporativisme i el consegüent control de la informació impedeixen l'accés lliure i natural de noves propostes i l'accés de nous creadors.

A Catalunya, el passat recent ha justificat alguns models de desenvolupament artístic. La manca endèmica d'infraestructures i la necessitat d'una política forta respecte a la llengua ha impedit el desenvolupament de polítiques alternatives. Ara, es podria pensar que després de 25 anys d'un cert model, cal començar a dissenyar noves polítiques obertes a tota la població, que la facin protagonista d'excepció d'aquest món mancat d'imaginació i somnis.